

PARADIGMATSKÉ OSNOVE SOCIALNO-TERAPEVTSKEGA DELA Z DRUŽINO

Prispevek psihologije družine k "teoriji ravnanja" za metode socialnega dela
z družino

Gabi Čačinovič-Vogrincič

V članku predstavljam možen prispevek zbranih psiholoških konceptov o psihodinamiki družinske skupine za "teorijo ravnanja" (H. Oppl, A. Tomascheck, 1986), na kateri je mogoče utemeljiti metode socialnega dela z družino.

Osrednja tema socialnega dela z družino oziroma družinskega svetovanja in družinske teorije, so pogoji, ki omogočajo spremembe v družini. Socialni delavec potrebuje znanje o družini, ki mu bo omogočilo, da prepozna in poimenuje dogajanje v njej tako, da uporabljeni koncepti predstavljajo hkrati izhodišče za možno strokovno intervencijo in temelj in vsebino dialoga z družino samo.

Teze o socialnem delu z družino utemeljujem na konceptih W. Scheierja (1985) in avtorjev H. Oppla in A. Tomaschecka (1986). V tekstu je mogoče le navesti izbrane koncepte za odkrivanje družinske stvarnosti in nakazati, kako jih je mogoče uporabiti za to, da se problem definira tudi iz družine, da družina sodeluje v opredeljevanju tistega, kar je uresničljivo.

Uvod

Socialni delavec v svoji poklicni kompetenci socialnega inovatorja, iskalca novih rešitev za kompleksne socialne probleme ljudi, potrebuje več znanja o družini.

Potrebuje ga, da bi mogel prepoznati in poimenovati družinsko stvarnost s strokovnimi pojmi, ki morajo nadomestiti običajne, vrednostne. Gre za pojme, ki omogočajo razvidnost družinske stvarnosti socialnemu delavcu in družini sami. Prav intervencija socialnega delavca temelji na dialogu z družino o njej sami. Tako socialni delavec po eni strani potrebuje znanje, koncepte, s katerimi lahko poimenuje dogajanja v družini, po drugi strani pa metodološki pristop, ki bo omogočil, da to znanje postane uporabno tudi za družino in torej temelj strokovno-terapevtskega dialoga.

Osrednja tema socialnega dela oziroma družinskega svetovanja in terapije so pogoji in možnosti za spreminjanje družine oziroma za spremembe v družini. Omogočiti spremembo v družini je cilj sleherne

intervencije. Družina se bo lahko spremenila, če bodo njeni člani mogli in smeli "bolje videti, kaj delajo" (von Braunmuehl, 1986).

Možnost za spreminjanje družine oziroma v družini je tudi osrednja tema psihologije družine, saj je fleksibilnost družine pogoj za človekovo avtonomijo v njej. Z drugimi besedami rečeno mislim, da so družinsko-psihološki koncepti, ki jih imam na razpolago, ravno zato, ker koncipirajo razvidnost družine, možni element "teorije ravnanja" (H. Oppl, A. Tomascheck, 1986) za metode socialnega dela z družino.

Iz zasnutek psihologije družine in sodobnih družinsko-terapevtskih konceptov, sem izbrala elemente za razvidnost, ki jih je mogoče uporabiti v vsakdanjem življenju in znotraj strokovnega okvira "reševanja problemov družine" (S. Staub/von Passavent/ A.Wagner, 1983) za dialog in sodelovanje. Hkrati so to tudi koncepti, znotraj katerih je mogoče "delati red" pri delu z družino, torej predstavljajo smernice (Richtlinien) ali najpomembnejše vidike (Hauptgesichtspunkte) za svetovalno in terapevtsko delo (H. Stierlin, 1987).

Mogoče moram že v tem uvodu poudariti, da so me vedno zanimali predvsem vsakdanji problemi ljudi; želela sem prispevati k temu, da bi ljudje tudi v družini - in iz družine - ven postali v večji meri gospodarji svoje usode in svojih izbir (J. Berger 1980).

Strinjam se z Virginio Satir, ki pravi, da je zgolj 1/10 vsega dogajanja v družini na zavestni ravni. (V. Satir, 1984). Izredno pomembno se mi zdi, da odkrijemo še kakšno desetino, saj jo potrebujemo, da bi bili kos novim nalogam. Želim prispevati k temu, da bi se človek bolje spoznal kot "družinski človek" (J. Duss-Van Werdt, 1980).

Zdi se mi, da socialno delo lahko prispeva inovativno znanje za življenje v družini.

Socialno delo z družino

Bistvo strokovne intervencije socialnega dela z družino izpeljujem iz Opplove opredelitve predmeta socialnega dela (H. Oppl, A. Tomascheck, 1986). Gre za organizirano ali prostovoljno spreminjanje oziroma pomoč. S. Staub bi rekla, da govorimo o iskanju novih rešitev za kompleksne socialne probleme družine.

Socialno delo z družino bi lahko, analogno družinski terapiji, ki se definira kot terapija, ki upošteva in koristi družinsko skupino v terapevtskem

procesu - definirali kot strokovno intervencijo, ki upošteva in uporablja družinsko skupino pri reševanju njenih problemov.

Kaj pa je problem družine? Kdo ga definira oziroma kdo vse ga definira? Kakšne stvarne možnosti ima družina, da ga definira tudi od znotraj? Kaj k temu prispeva socialni delavec in kaj k ustvarjanju celote?

W. Scheier citira izredno pomembno misel S. Staub: "Pomembno se mi zdi, da razbijemo temeljni vzorec, po katerem danes razvijamo metode socialnega dela: da se namreč pri iskanju za naše ravnanje relevantnih spoznanj najprej obrnemo na različne terapevtske šole in smeri in se šele potem vprašamo, ali jih je mogoče prenesti na socialno delo. Alternativa bi bila, da vzamemo kot izhodišče določen socialni problem in potem iščemo ustrezno znanje, znanje ki ga bomo reorganizirali v mejah stroke". "Gre za to, da bi socialni delavci, iz svoje stroke ven, formulirali precizna problemska vprašanja in potem skupaj, tudi z drugimi strokovnjaki, izdelali znanstveno-teoretične utemeljitve in praktično preverljive rešitve (W. Scheier, 1985, str. 5).

Jaz iščem prispevek psihologije družine za problem, ki se precizno formulira iz socialnega dela: gre za spremembe v družini, za spreminjanje družine. Reševanje problema družine vedno zahteva spremembe - v kakšnih družinskih pogojih so možne, kako se v družini organiziramo, da ne bi ničesar spremenili?

Delo z družino je indicirano takrat, kadar problem mora postati razviden, transparenten v družini oziroma, če je problem rešljiv le, ko ustvarimo v družini možnost za potrebne spremembe.

Mislím, da je posebnost naše stroke ravno v tem, da ustvarja realne pogoje za to, da je v formulaciji problema vedno znova udeležena tudi družina.

Rekli smo že, da socialno delo z družino temelji na dogovoru o sodelovanju. O metodoloških problemih vzpostavljanja dogovora bomo govorili kasneje. Sodelovanje pri reševanju socialnih problemov družine pomeni, da skupaj z njo oziroma skozi njo odkrivamo poseben, edinstven način, ki ga je ustvarila, da bi obvladala neskončno raznolikost individualnih razlik, značilen način konfrontacije in odgovornosti, ki ga omogoča.

Sodelovanje, ki dela družino razvidnejšo obema - družini in socialnemu delavcu - prispeva k odkrivanju tistega, kar je izvedljivo, uresničljivo. Scheier eksplicitno poudarja, kako pomembno ja za socialno delo odkriti tisto, kar je "machbar". In ravno za to gre - za udeležbo in pomoč družini, da

bi odkrila tisto, kar je "machbar" (W. Scheier, 1985, str. 9).

Bodisi, da gre za prilagajanje družine na kronično bolezen, za starševstvo po razvezi, šolski neuspeh ali iskanje novega prostora za družino v skupnosti, je razvidnost oziroma transparentnost, ki jo omogočajo družinsko-psihološki koncepti, pomembna, ker omogoča vpogled v to, kako družina od znotraj interpretira svoje mesto v okolju. Socialni problem družine se vedno nanaša na konkretno okolje in problem, ki ga rešuje.

Izkušnje mi potrjujejo, da dialog za razvidnost družinske skupine med socialnim delavcem in družino omogoča razvidnost tega odnosa tako, da lahko oba, socialni delavec in družina, vplivata na sodelovanje (W. Scheier, 1985, str.9).

V Stierlinovem konceptu "prvega pogovora z družino", sem našla metodološki pristop, ki po moji sodbi, omogoča sodelovanje, v katerem je tudi iz družinske stvarnosti ven mogoče formulirati problem (H. Stierlin, 1987).

Socialni delavec kot "režiser" in "udeleženi opazovalec" hkrati ustvarja pogoje za konfrontacijo in odgovornost z lastnim problemom in s problemi drugih. Stierlin govori o tem, da "dela red" in to pomeni, da strukturira, poimenuje in z empatijo integrira v celoto. Gre za konfrontacijo s sedanostjo, za pogovor o odnosih tu in zdaj. Za pogovor o spremembah, ki sledijo poznavanju tega, kako ljudje ravnaajo drug z drugim v družini.

Prispevek k "teoriji ravnanja" - elementi za razvidnost družinske skupine

Želim predstaviti tiste koncepte za psihologijo družinske skupine, ki so relevantni kot izhodišče pri oblikovanju metod socialnega dela z družino. Odgovoriti moramo na vprašanje, kaj je mogoče prepoznati v družinski stvarnosti, kaj poimenovati, za katere psihodinamične procese gre, kaj lahko v družini postane razvidno?

Odgovore sem dobila tam, kjer je največ zbranega o družini - v teoretičnih konceptih in praktičnih izkušnjah terapij. Zavedam se neizogibne določenosti sleherne terapije z družbeno nesvobodo, pred katero svari Marcuse, vendar so si družinski terapevti najprej postavili psihološko pomembna vprašanja o odvisnosti človeka od družine. Družinski konflikti so prisilili terapevta, da se sooči z resničnimi, čeprav patološkimi situacijami v skupini, z realno življenjsko zgodovino družine.

Na današnji stopnji razvoja teorije in prakse družinske terapije

soobstajata dve paradigmi - psihoanalitična in sistemska oziroma sistemsko-ekološka. Obe paradigmi soobstajata, dejstvo, da bi iz različnih paradigmatskih izhodišč pridobljena spoznanja mogla dopolnjevati in omogočiti celostnejšo podobo družine, se v literaturi oblikuje le z veliko zadržanostjo. Tudi v tem povzetku ostajajo znotraj paradigem, v katerih so se izoblikovali.

Psihoanalitični koncepti so razlagalni koncepti, strukturo in interakcijo družine razlagajo iz potreb posameznika in iz njegovih obramb. V ta sklop sodi Lidzov koncept pogojev, ki družinski skupini morajo biti zagotovljeni: zveza med starši, ohranitev generacijskih razlik in sprejemanje vloge lastnega spola (Th. Lidz, 1971). H. E. Richter opozarja na dodeljevanje in sprejemanje vlog razbremenjevalca v družinskih konfliktih (H. E. Richter, 1971), N. Ackermann pokaže na procese "progresivnega testiranja stvarnosti" pri oblikovanju in vzdrževanju psihološke identitete in stabilnosti vedenja v družini (N. Ackermann, 1966). H. Stierlin dodaja konceptu vlog, kot socialnih obramb, še koncept delegiranja in delegacije kot nenehno potekajoče drame ločevanja med starši in otroki (H. Stierlin, 1980); drame, ki jo na svoj način opredeljuje Boszormenyinagy z "nevidnimi vezmi" (unsichtbare Bindungen, 1981), Duss-von Werdt pa dokončno postavi kot temeljno človekovo stvarnost ("Familienmensch").

V terapevtskih konceptih avtorjev, ki sodijo v krog sistemske paradigme, se pojasnjujejo in operacionalizirajo skupinske značilnosti družine in torej tudi pojmi, ki povedo, česa se posameznik v družini mora naučiti. Pojmi kot so homeostaza, pozitivni in negativni feed-back, meje in pravila, strategije in transakcijski vzorci, značilne komunikacije in hierarhija pokaže na mehanizme, ki konkretno uravnavajo skupno življenje in ki jih je treba poznati, da bi lahko vanj posegli. S. Minuchin, J. Haley, R. Skynner, M. Selvini Palazzoli, V. Satir, so imena, ki bi jih morali v zvezi s tem omenjati.

Potrebe posameznika in družinske potrebe lahko torej postanejo razvidne v nekoliko nenavadni kombinaciji s pozitivnim in negativnim feedbackom, kot zakonitostmi komuniciranja, potreb in vzdrževanja homeostaze; struktura družine izražena bodisi v pojmu vloge bodisi v pojmih meja, pravil, strategij ali zadolžitev; značilnosti družinske hierarhije; komunikacijski vzorci in vsebine; čustva v družini.

Razvidnost vključuje ustvarjanje pogojev za razvidnost. Kateri so ti pogoji, v katerih se družinska skupina lahko organizira kot potencialno razvidna, torej kot skupina, ki omogoča osveščanje o skupinskem?

Prvi pogoj za to je nedvomno, da podzavestni strahovi in konflikti staršev ne zahtevajo pravil sožitja, ki so zgolj obrambe, da so torej v družini možne spremembe. Pogoji za razvidnost so odvisni od tega, koliko sposobnosti za progresivno reševanje konfliktov se lahko član nauči v svoji družini. Sposobnost za konflikt predpostavlja odnose, katerih dvoumnost je mogoče prepoznati in zdržati, oziroma reševati.

"Sposobnost za progresivno reševanje konfliktov" je koncept W. Mertensa (Mertens, W. 1974); po njem se kvalifikacija, ki jo ljudje nujno potrebujemo, definira kot pridobljena, naučena sposobnost posameznika, da zazna konflikt za motenimi interakcijami in komunikacijami, ga prepozna in se z njim sooči, da bi ga bodisi začel reševati, bodisi začel živeti z njim.

V tem okviru seveda ni mogoče podrobno predstaviti vseh konceptov "razvidnega", ki sem jih mogla raziskati. Moj namen je predvsem pokazati, da so lahko izhodišče za reševanje problemov družine - ključno vprašanje je vedno, ali so koncepti uporabni - ali torej omogočajo socialnemu delavcu in družini odkrivanje možnega (machbar) v stvarnosti družine.

Zaključek

Za teorijo ravnanja, ki utemeljuje metode socialnega dela z družino, predlagam torej, da se uporabijo koncepti, ki omogočajo poimenovanje in odkrivanje družinske stvarnosti v dialogu z družino. Moja teza je, da je tak dialog možen. Še več, socialno delo mora vsakokrat prispevati k temu, da se tudi iz "notranjosti družine" (inside the family, Kantor in Lehr, 1975), definira problem, ki ga rešujemo, saj zgolj tako lahko opredelimo možno (machbar), pri reševanju njenih problemov.

To pomeni, da s strokovnim posegom soustvarjamo možnost, da se posameznik diferencira v družinskem sistemu v odgovorni konfrontaciji med tistim, kar v njej je in kar bi želel biti, med tistim, kar običajno dela in kar bi želel biti v družini.

Dr. Gabi Čačinovič-Vogrinič je docentka in dekanica Višje šole za socialne delavce v Ljubljani.